

STADSHOLMEN

UNDEROFFICERSHUSET 1

Långholmsmuren 1

LÅNGHOLMEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 BOSTADSHUSET
- 2 UTHUSLÄNGA
- 3 TOALETTLÄNGA
- 4 LUSTHUS

EN STÖRRE OM- OCH PÅBYGGNAD SKEDDE PÅ 1880-TALET.
OKÄND FOTOGRAF. SSM:S ARKIV, FA 31768.

Underofficershuset 1 är en del av Långholmens fängelsekomplex. Bottenvåningens stomme härrör från uppförandet som bageri, brygg- och tvätthus för spinnhuset år 1762. Under 1800-talet bodde fängelsets läkare och kamrer i den inredda vindsvåningen.

Kring 1800-talets mitt hade några bostadsrum inretts även i bottenvåningen och enstaka dörrfoder från 1800-talets förra hälft är bevarade. I huvudsak präglas byggnaden idag av den ombyggnad på 1880-talet då huset byggdes på med en andra våning och inreddes till personalbostäder för fängelsebefäl med familjer. Befälen var vid det laget civila men behöll militära titlar, vilket har gett upphov till namnet Underofficershuset. Byggnaden speglar fängelsepersonalens bostadsförhållande från sent 1800-tal och framåt.

Underofficershuset 1 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Långholmen är idag en plats med stora grönområden

som nyttjas för rekreations- och fritidsaktiviteter. Mittpartiet av ön domineras fortfarande av fängelsekomplexet vars verksamhet avvecklades på 1970-talet. På ön finns flera kulturhistoriskt värdefulla miljöer som skyddas i stadens översiktsplan. Till dessa räknas Sjötullens byggnad från 1700-talet, Karlhälls gård, Mälarvarvet samt delar av det före detta fängelset.

Inom fängelsekomplexet har merparten av bebyggelsen ett stort kulturhistoriskt värde. De äldsta delarna av anläggningen tillhörde malmgården Alstavik som kronan 1724 köpte in, och vars huvudbyggnad uppfördes på 1670-talet. Här inrättades ett spinn- och rasphus, det vill säga en arbetsinrättning för bland annat småkriminella, prostituerade och tiggare. Under 1740- och 1750-talet uppfördes flera byggnader enligt ritningar av stadsarkitekt Johan Eberhard Carlberg. Sedan dess har fängelseystemet

BOSTADSHUSET SETT FRÅN ÖSTER. FOTO: J. MALMBERG.

reformerats flera gånger vilket avspeglas i om- och tillbyggnader av fängelsemiljön. Till denna hör även ett flertal byggnader utanför fängelsemurarna som nyttjas som bostäder.

HISTORIK

1700-talet

Underofficershuset 1 är belägen på Långholmen intill Långholmsbron. Byggnaden uppfördes 1762 som bageri, brygg- och tvätthuset för spinnhuset. Den äldsta brandförsäkringen från 1773 beskriver byggnaderna på spinnhusområdet. Förutom själva spinnhuset med tre flyglar fanns ett hus innehållande kök och skafferier, ett hus för marketenteraren, samt det kombinerade bageri-, brygg- och tvätthuset. Det senare beskrivs som ett stenhus, en våning högt med fyra rum i bottenvåningen. Ovanför fanns en spannålsvind. Taket var täckt med tegel.

Under åren 1772-1774 hade mathållningen lagts ut på entreprenad till en marketentare; en mångsysslare vid namn Magnus Benedictus. Han hade ansvar för bland annat bagarstuga, bryggghus och tvätt. Entreprenadförsöket var inte lyckat. De intagna klagade på skämd mat, olika priser på dricka vid olika tillfällen

och att brödkakorna blev mindre och mindre. Benedictus själv beskrevs som stundom sjuklig, besynnerlig, mjältsjuk och tokig. Verksamheten var tydligen inte lönande och 1774 lämnade han hastigt sin syssla. 1775 övergavs idén med att lägga ut kosten på entreprenad. Bageri, brygg- och tvätthuset fanns dock kvar med samma funktion som tidigare.

1800-talet fram till 1880

Under 1820-talet skedde en stor omorganisation inom fängelseverksamheten. I samband med det utfördes flera ombyggnader. I en inventarielista från 1826 benämns bageri- och tvätthuset som "Sjöbyggnaden". I bottenvåningen fanns fortfarande tvättstuga och bageri men vinden hade inretts till bostäder för läkaren och bokhållaren. Där fanns två kök och sju boningsrum med kakelugnar. Bottenvåningen innehöll bagarstuga med ugn, en bakkammare med kakelugn, en tvättstuga med två inmurade pannor samt ett större rum utan eldstad. Inventarier som omnämns var bland annat degspade och degskrapa, tråg och brödställningar samt för tvätten pannor och grytor, kar och klappträn.

Efter 1848 framgår det inte av brandförsäkringarna

ENTRÉNS PARDÖRRAR FRÅN SENT 1800-TAL, MED TRE Fyllningar
SAMT ÖVERLJUS. FOTO: J. MALMBERG.

PARDÖRRAR FRÅN SENT 1800-TAL MED DÖRRFODER FRÅN TIDIGT
1800-TAL. FOTO: J. MALMBERG.

i vilken mån bottenvåningen fortfarande fungerade som tvätt och bageri för fängelset. Huset hade två förstugor. I den ena fanns uppgång på stentrappa till vinden. I bottenvåningen fanns ett kallrum, fem rum med kakelugnar och ett kök med spis och bakugn. Vindsvåningen innehöll 6 rum med eldstäder och två kök med spisar. På hanbjälksvinden hade två gavelrum med eldstäder inretts. Yttertaket var brutet och täckt med tegel i övre fallet och plåt i det nedre. Läkare och kamrer hade sina bostäder i huset åtminstone fram till 1860-talet. Vid det laget låg byggnaden utanför den nya mur som omgärdade själva fängelset.

1880 års ombyggnad och senare tid

Den militära bevakningen drogs in 1880 och ersattes av civila vakter med andra bostadsbehov än den militära personalen. Flera byggnader inom området inreddes till bostäder för vaktpersonal med familjer,

bland annat det gamla tvätt- och brygghuset. De militära titlarna behölls även efter 1880, vilket gav att byggnaden kom att kallas underofficershuset. Vid påbyggnaden bevarades bottenvåningens murar men takstolen revs och en våning tillkom liksom ny takstol och nytt takfall. Någon gång omkring sekelskiftet 1900 uppfördes en tillbyggnad vid den västra gavel samt på gården en uthuslänga och en toalettänga. Lusthusets ålder är inte känd, möjligen byggdes det samtidigt. Under 1900-talet har inga större förändringar skett förrän i slutet av 1980-talet. Fastigheten förvärvades av A B Stadsholmen 1979.

Renoveringen på 1980-talet utfördes i samarbete med stadsmuseet. I bottenvåningen togs golvbjälklaget bort liksom en svårt rötskadad korsvirkesvägg. Lämningar från tiden som tvättstuga och bageri kunde dokumenteras under golv, bland annat i form av flera brunnar. Vinden fick delvis en förändrad planlösning och två nya takkupor lika befintliga

tillkom. Lägenheterna fick nya köks- och våtrumsinredningar. Ambitionen var att spara snickerier i möjligaste mån men vissa dörrblad och dörrfoder nyttillverkades och fönstren byttes. På toalettbyggnaden byttes takpanel och tassar. Förrådsbyggnaden revs och återuppbyggdes med tillvaratagande av de gamla förrådsdörrarna.

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastighetens bebyggelse består av ett bostadshus av sten (Nr 1 på kartan). I väster vid en liten gårdsplan finns en uthuslänga av trä (Nr 2) samt en träbyggnad med flera toalettåsar (Nr 3). Söder om stenhuset finns en trädgård och en lusthusbyggnad av trä (Nr 4).

Bostadshusets exteriör

Bostadshuset är två våningar högt. Vinden är inredd, källare saknas. Byggnaden är slätputsad och harstensatt sockel. Det brutna taket är plåttäckt och har fyra kupor mot söder varav två tillkom under 1980-talet. Det finns takfönster på båda sidors takfall. Fasadernas fönster ligger något indragna från murlivet. Portalen mot gatan är slät och porten består av pardörrar från sent 1800-tal samt överljus. Dörrbladen har tre fyllningar och utanpåliggande lister. På byggnadens västra gavel finns en envånings tillbyggnad från omkring sekelskiftet 1900.

Bostadshusets interiör

Huset innehåller två lägenheter per våningsplan. Från förstugan leder en trappa med stensteg upp till den inredda vinden. Lägenhetsdörrarna är halvfranska enkeldörrar utom mot den östra lägenheten i bottenvåningen som har pardörrar. Den västra lägenheten i bottenvåningen har entré från tillbyggnaden i väster. Stengolvet i bottenvåningens förstuga lades in 1990. Förstugan på våning 1 trappa har trägolv och träräcke medan vindens förstuga har linoleummatta och träräcke. Trapphusets karaktär är framför allt i de två nedre våningarna präglad av ombyggnaden år 1880, liksom lägenheternas planlösningar.

Enstaka dörrfoder i bottenvåningen finns kvar från tiden före 1880 medan större delar av 1880 års fasta inredning är bevarad, till exempel kakelugnar, pardörrar och flera dörrfoder. Fönster, sockellister och vissa dörrfoder och dörrblad är nyttillverkade. Linoleumgolv lades in i samtliga lägenheter på 1980-talet men några hyresgäster har senare bytt ut dessa mot trägolv.

Övriga byggnader

Uthuslängan i väster revs vid renoveringen 1990 och återuppfordes på ny grund i äldre stil med stående panel och papptäckt pulpettak. De gamla dörrarna till förråden behölls.

Toalettbyggnaden som är uppförd i liggande panel under brutet papptak är inte i bruk idag men har behållit toalettåsen med sitsar. Lusthuset söder om stenhuset är uppfört av liggande panel under brutet papptak, förmodligen omkring 1900.

KAKELUGN FRÅN SENT 1800-TAL. FOTO: J. MALMBERG.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.